

Õiguskantsler

Hr Märt Rask
esimees
Riigikohus
info@riigikohus.ee

Teie 3.04.2012 nr 3-1-11-1-160-12
Õiguskantsler 23.04.2012 nr 9-2/120581/1201975

**Arvamus põhiseaduslikkuse järelevalve kohtumenetluses
KrMS § 385 punktis 26 sätestatud piirangu põhiseaduslikkus**

Austatud Riigikohtu esimees

Pöördusite minu poole arvamuse saamiseks kriminaalmenetluse seadustiku (KrMS) § 385 p 26 põhiseaduspärasuse kohta. Nimelt tekkis Riigikohtu kriminaalkolleegiumil kahtlus, et KrMS § 385 punktis 26 sätestatud piirang ei vasta Eesti Vabariigi põhiseadusele (PS) osas, milles see välistab määruskaebuse esitamise KrMS § 427 lg 2 alusel süüdimõistetule mõistetud vangistuse täitmisele pööramise küsimuses tehtud määruse peale.

Analüüsinud nimetatud küsimust, leian, et:

KrMS § 385 p 26 on osas, milles see välistab määruskaebuse esitamise KrMS § 427 lg 2 alusel süüdimõistetule mõistetud vangistuse täitmisele pööramise küsimuses tehtud määruse peale, vastuolus PS § 15 lg 1 lausega 1 ja § 24 lõikega 5 nende koosmõjus.

Järgnevalt põhjendan oma seisukohta.

I Kokkuvõtte asjaoludest ja senisest menetluse käigust

1. Tartu Maakohtu 20.10.2008 otsusega tunnistati O. V. kokkuleppemenetluses süüdi karistusseadustiku (KarS) § 184 lg 2 p 2 järgi ja teda karistati vangistusega 3 aastaks. Mõistetud vangistus jäeti KarS § 74 lg 1 alusel kohaldamata tingimusel, et O. V. ei pane kolmeaastase katseaja kestel toime uut tahtlikku kuritegu ja täidab talle KarS § 75 alusel käitumiskontrolli ajaks pandud kontrollnõudeid ja kohustusi.

2. Tartu Maakohtu 18.10.2011 määrusega pöörati O. V.-le sama kohtu 20.10.2008 otsusega mõistetud vangistus täitmisele. Kohus leidis, et KarS § 74 lg 4 alusel tuleb vangistus pöörata täitmisele, sest kriminaalhoolduse kulg ei ole olnud eesmärgipärane.

Õiguskantsleri Kantselei

Kohtu 8, 15193 TALLINN. Tel 693 8404. Faks 693 8401. info@oiguskantsler.ee www.oiguskantsler.ee

3. Maakohtu määruse peale esitas O. V. määruskaebuse Tartu Ringkonnakohtule, taotledes maakohtu määruse tühistamist ja talle mõistetud vangistuse täitmisele pööramata jätmist. Tartu Ringkonnakohtu 17.11.2011 määrusega jäeti O. V. määruskaebus rahuldamata. Ringkonnakohus leidis, et maakohtu määrus on seaduslik ja põhjendatud ning tuleb jätta muutmata.

4. O. V. kaitsja esitas Tartu Ringkonnakohtu 17.11.2011 määruse peale Riigikohtule määruskaebuse, milles taotletakse vaidlustatud määruse tühistamist, Tartu Maakohtu 20.10.2008 kohtuotsusega O. V.-le mõistetud vangistuse täitmisele pööramata jätmist ja O. V.-le määratud katseaja pikendamist kohtu äranägemisel.

5. Määruskaebusele vastas Lõuna Ringkonnaprokuratuuri vanemprokurör, kes leidis, et kohtute määrused O. V.-le mõistetud vangistuse täitmisele pööramiseks on põhjendatud ja seaduslikud.

6. Kuna Riigikohtu kriminaalkolleegiumil tekkis kahtlus, et KrMS § 385 punktis 26 sisalduv piirang ei vasta põhiseadusele osas, milles see välistab määruskaebuse esitamise KrMS § 427 lg 2 alusel süüdimõistetule mõistetud vangistuse täitmisele pööramise küsimuses tehtud määruse peale, andis kolleegium 29.03.2012 määrusega asja lahendamiseks Riigikohtu üldkogule.

II Asjakohased sätted

7. Kriminaalmenetluse seadustik:

„§ 383. Määruskaebuse mõiste

(1) Määruskaebusega võib vaidlustada kohtueelses menetluses, esimese ja teise astme kohtumenetluses ning täitemenetluses koostatud kohtumääruse, kui nende vaidlustamine ei ole välistatud käesoleva seadustiku § 385 kohaselt.

(2) Kohtumääruse, mida ei saa määruskaebusega vaidlustada, võib vaidlustada kohtuotsuse peale esitatavas apellatsioonis või kassatsioonis.

[---]

§ 385. Kohtumäärused, mida ei saa vaidlustada määruskaebuse lahendamise menetluses

Määruskaebust ei saa esitada järgmiste kohtumääruste peale:

[---]

26) käesoleva seadustiku § 427 lõike 2 [---] alusel süüdimõistetule mõistetud vangistuse täitmisele pööramise küsimuses tehtud määrus;

[---]

[---]

§ 427. Kriminaalhoolduse täitmisel tekkivate küsimuste lahendamine

(2) Vangistuse tingimisi kohaldamata jätmise tühistamise ja süüdimõistetute saatmise karistusseadustiku § 74 lõike 5 või 6, § 76 lõike 5 või 6 või § 77 lõike 4 kohaselt kohtuotsusega mõistetud karistust kandma otsustab süüdimõistetute elukoha järgse maakohtu täitmiskohtunik oma määrusega.

[---]“.

III Õiguskantsleri seisukoht

3.1 Normikontrolli lubatavus – vaidlustatud sätte asjassepuutuvus

8. Kohtu poolt alगतatava konkreetse normikontrolli lubatavuse eelduseks on kontrollimiseks esitatud sätte asjassepuutuvuse määramine (põhiseaduslikkuse järelevalve kohtumenetluse seaduse § 14 lg 2 ls 1).¹

9. Analüüsitavas asjas lahendas Tartu Ringkonnakohus O. V.-le mõistetud vangistuse täitmisele pööramise küsimuses tehtud määruse peale esitatud kaebuse sisuliselt. Kuigi ringkonnakohus ei kohaldanud antud juhul KrMS § 385 p 26, ei tunnistanud ringkonnakohus seda sätet ka põhiseadusega vastuolus olevaks ega algatanud põhiseaduslikkuse järelevalve menetlust.

10. O. V. kaitsja Riigikohtule esitatud määruskaebuse lahendamisel tekkis kriminaalkolleegiumil kahtlus, et KrMS § 385 punktis 26 sisalduv piirang ei vasta põhiseadusele osas, milles see välistab määruskaebuse esitamise KrMS § 427 lg 2 alusel süüdimõistetule mõistetud vangistuse täitmisele pööramise küsimuses tehtud määruse peale. Kui KrMS § 385 p 26 on eelkirjeldatud osas põhiseadusega kooskõlas, tuleb Riigikohtul Tartu Ringkonnakohtu määrus tühistada ja saata asi uueks arutamiseks ringkonnakohtusse eelmenetluse staadiumis. Kui aga KrMS § 385 p 26 ei ole viidatud osas põhiseadusega kooskõlas, tuleb Riigikohtul anda O. V. kaitsja määruskaebuse väidetele sisuline hinnang ehk hinnata, kas Tartu Ringkonnakohus talitas Tartu Maakohtu määruse peale esitatud määruskaebuse lahendamisel õigesti.

11. Kuna KrMS § 385 p 26 põhiseaduspärasusest sõltub, millise lahendi saab Riigikohus antud kohtuasjas teha, siis **on vaidlustatav sätte asjassepuutuv**.

3.2 Normikontrolli põhjendatus

3.2.1 Asjaomased põhiõigused

12. PS §-de 13, 14 ja 15 koostoimest tuleneb isiku õigus tõhusale õiguskaitsele. Kõige üldisemalt tähendab see riigi kohustust luua põhiõiguste kaitseks kohased menetlused, sh kohane kohtumenetlus, mis on aus ja tagab isiku õiguste tõhusa kaitse.² Õigus tõhusale õiguskaitsele hõlmab mitmeid alapõhimõtteid.

13. Õiguse tõhusale õiguskaitsele keskseks osaks on PS § 15 lg 1 lausest 1 tulenev üldine kohtusse pöördumise õigus – isiku õigus esitada õiguste ja vabaduste rikkumise korral kaebus kohtule. Süstemaatiliselt on üldine õigus kohtulikule kaitsele hädavajalik PS §-s 10 välja toodud õigusriigi printsiibi realiseerumiseks. Põhiseaduses, seadustes ja muudes õigusaktides sisalduvad õigused ja vabadused oleksid kasutatud, kui õigustatud isikutel puuduks tegelik võimalus neid õigusi maksmata panna, vajaduse korral ka erapooletu ja tõhusa kohtumenetluse kaudu.

14. Riigikohus on märkinud: „[k]ohtunik nagu iga teinegi inimene võib eksida. Eeldusele, et on vajalik tagada kohtulahendite õigsuse kontroll, tugineb ka Põhiseaduse § 24 lõikes 5 sätestatud edasikaebeõiguse instituut.“³ Teisisõnu, üldine kohtusse pöördumise õigus (PS § 15 lg 1 ls 1) hõlmab ka edasikaebeõigust, et tagada kohtumenetluse käigus tehtud lahendite kontroll.

¹ Vt ka RKPJKo 14.12.2010, nr 3-4-1-10-10, p 35; RKPJKo 01.07.2008, nr 3-4-1-6-08, p 33.

² Vt nt RKPJKo 14.04.2003, nr 3-4-1-4-03, p 16; RKPJKm nr 3-4-1-4-06, p 9; 04.04.2007, nr 3-4-1-8-07, p 6; RKKKm 15.12.2006, nr 3-1-1-110-06, p 13.1.

³ RKPJKo 25.03.2004, nr 3-4-1-1-04, p 21. Lisan, et karistusotsuste edasikaebeõiguse sätestab ka EIÕK lisaprotokoll nr 7 art 2.

15. PS § 24 lg 5 annab igapähele õiguse tema kohta tehtud kohtuotsuse peale seadusega sätestatud korras edasi kaevata kõrgemalseisvale kohtule. Seega tuleb esmalt kindlaks teha, kas analüüsiv juhtum – süüdimõistetule mõistetud vangistuse täitmisele pööramise küsimuses tehtud määruse vaidlustamine – kuulub PS § 24 lg 5 esemelisse kaitsealasse. Tulenevalt kohustusest tõlgendada põhiõigusi sätestavaid norme laiendavalt ja tagamaks põhiõiguste parema kaitse⁴, tuleb PS § 24 lg 5 tõlgendada viisil, et edasikaebeõigus ei laiene üksnes kohtuotsustele, vaid hõlmab ka menetluses üksikküsimuste lahendamiseks tehtavaid kohtumääruseid.⁵ **Seetõttu tuleb PS § 24 lg 5 esemelisse kaitsealasse lugeda ka süüdimõistetule mõistetud vangistuse täitmisele pööramise küsimuses tehtud määrus kui kohtuotsus laiemas mõttes.**

16. Üldtunnustatud seisukoht on, et arvestades kohtumääruste hulka ning edasikaebeõiguse olemust, on kohtumääruste edasikaebeõigus võrreldes kohtuotsustega piiratum.⁶ Tuleb arvestada, et kohtumääruseid tehakse üldjuhul menetluslike küsimuste lahendamiseks ja reeglina ei otsustata kohtumäärustega lõplikult isikute õiguste ja kohustuste üle⁷ ning neid saab enamusel juhtudel vaidlustada koos lõpliku kohtulahendiga (vt KrMS § 383 lg 2). Ka Riigikohus on märkinud: „PS § 24 lõikest 5 ei tulene isikute õigust vaidlustada eranditult kõiki kohtulahendeid ja seadusandja on pädev kohtulahendi olemusest lähtuvalt ning mõistlikele põhjendustele tuginevalt edasikaebeõigust diferentseerima.“⁸ Üheks lähtekohaks edasikaebeõiguse diferentseerimisel on riivatavate õiguste ja vabaduste olemus ja nende riivamise määr.

3.2.2 Põhiõiguste riive

17. Põhiõiguste kaitseala riive on selle iga ebasoodus mõjutamine.⁹ Käesoleval juhul seisneb ebasoodus mõjutamine selles, et KrMS § 385 p 26 välistab määruskaebuse esitamise KrMS § 427 lg 2 alusel süüdimõistetule mõistetud vangistuse täitmisele pööramise küsimuses tehtud määruse peale. See piirang mõjutab ebasoodsalt PS § 15 lg 1 lauses 1 sätestatud üldist põhiõigust tõhusale õiguskaitsele ja ausale õigusemõistmisele, mis hõlmab PS § 24 lõikes 5 sisalduvat edasikaebeõigust ja järelikult riivab nende õiguste kaitseala.

18. Lisaks on oluline märkida, et antud olukorras vaidlustas kaitsja määruskaebusega O. V-le mõistetud vangistuse täitmisele pööramise. Vangistuse täitmisele pööramine toob O. V. jaoks vaieldamatult kaasa mitmete põhiõiguste (nt PS § 19 lõikes 1 sätestatud õiguse vabale eneseteostusele, PS § 26 lauses 1 sisalduva õiguse perekonna- ja eraelu puutumatusse), kuid eelkõige PS §-s 20 sätestatud vabadusõiguse riive ja tema olukorra n-ö halvenemise võrreldes vangistuse täitmisele pööramata jätmisega. Seega tuleb asuda seisukohale, et PS § 15 lg 1 ls 1 ja PS § 24 lg 5 sätestatud põhiõiguste riivega kaasneb ka isiku PS §-s 20 sätestatud vabadusõiguse oluline riive.

⁴ RKÜKo 17.03.2003, nr 3-1-3-10-02, p 26.

⁵ E-J. Truuväli jt. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn 2008, lk 264; RKPJK 09.04.2008, nr 3-4-1-20-07, p 18.

⁶ R. Maruste. Konstitutsionalism ning põhiõiguste ja -vabaduste kaitse. Tallinn 2004, lk 413: „[s]eetõttu tuleb kommenteeritav edasikaebeõigus selle eesmärgist lähtuvalt laiendada igale kohtu otsustusele, millega oluliselt rikutakse kellegi põhiseaduslikke õigusi ja vabadusi.“; T. Annus. Riigiõigus. Tallinn 2006, lk 393: „[n]ii otsuste kui määruste peale peab siiski edasi kaevata saama. Edasikaebeõigust ei riku aga see, kui neid määruseid, mis ei ole kohtu menetluse seisukohalt „fataalse“ tähendusega (mis ei tee menetluse jätkamist võimatuks) ei saa eraldi edasi kaevata.“

⁷ RKPJKo 25.03.2004, nr 3-4-1-1-04, p 21: „[l]ähtuvalt asjaolust, et väärtemenetluse tulemus kujutab endast isiku õiguste tugevat riivet, tuleb pidada vajalikuks väärteloasjus lõplike lahendite – nii otsuste kui määruste - õigsuse kontrollimise võimalust. [---] kohtumenetluse ökonoomsus ja asja kiire lahendamise tagamine, mis on eelduslikult kahevõimaluse välistamise põhjusteks, ei kaalu üles kahju, mida õiguskorrale võib tekitada väärteloasja ebaõige lahend.“

⁸ RKPJKm 03.07.2008, nr 3-4-1-10-08, p 10.

⁹ RKPJKo 06.03.2002, 3-4-1-1-02, p 12; 12.06.2002, 3-4-1-6-02, p 9.

3.2.3 Riive põhiseaduslik õigustus

19. Olen seisukohal, et KrMS § 385 punktis 26 sätestatud piirang riivab PS § 15 lg 1 lauset 1 ja § 24 lõiget 5, millega kaasneb PS § 20 oluline riive. Eesti õiguspraktikas on põhiõiguste riive tuvastamisel traditsiooniliselt hinnatud kahte mõõdet: riive formaalset ja materiaalselt põhiseaduspärasust.

Formaalne põhiseaduspärasus

20. Riive formaalse põhiseaduspärasuse kontrollimisel tuleb tavapäraselt hinnata seadusandja pädevust vastava regulatsiooni andmiseks, õigusaktile kehtestatud vorminõuete täitmist ning menetlusreeglite järgimist. Samuti hinnatakse formaalse põhiseaduspärasuse juures ka regulatsiooni vastavust õigusselguse põhimõttele (PS § 13 lg 2) ning parlamendireservatsiooni printsiibi järgimist seadusandja poolt (PS § 3 lg 1 ls 1).

21. KrMS § 385 p 26 on kehtestatud Riigikogu poolt menetluskorda järgides seadusega, mis on avaldatud Riigi Teatajas. Seetõttu pole mul põhjust arvata, et normi kehtestamisel oleks eiratud vorminõudeid või menetlusreegleid. Leian, et nimetatud säte on ka õigusselge.

Materiaalne põhiseaduspärasus

22. Riive põhiseadusele materiaalse vastavuse olulisteks komponentideks on piirangu põhiseadusega kooskõlas olev eesmärk ja selle mõõdukus.

23. Riigikohus on märkinud: „[p]aragrahvi 15 lg 1 esimeses lauses sätestatud põhiõiguse puhul ei nimeta põhiseadus põhiõiguse piiramise tingimusi. Seega on tegemist ilma seadusereservatsioonita põhiõigusega, mille piiramise õigustusena saab arvestada üksnes teisi põhiõigusi või põhiseaduslikke väärtusi [---].“¹⁰ PS § 24 lg 5 osas on Riigikohus aga leidnud: „[ü]ldkogu hinnangul sisaldub PS § 24 lg-s 5 siiski lihtsa seadusereservatsiooniga edasikaebeõigus. [---] Põhiseaduse § 24 lg 5 annab seadusandjale võimaluse seada edasikaebeõigusele seadusega sätestatud korras [---] ka materiaalseid piiranguid, välistades mingit liiki (eelkõige korralduslike) lahendite edasikaevatavuse põhiseadusega kooskõlas oleval põhjusel.“¹¹ Seega on KrMS 385 p 26 osas, milles see välistab määruskaebuse esitamise KrMS § 427 lg 2 alusel süüdimõistetule mõistetud vangistuse täitmisele pööramise küsimuses tehtud määruse peale, PS § 24 lõikes 5 sisaldava põhiõiguse materiaalne piirang.

24. Antud juhul riivab KrMS § 385 punktis 26 sätestatud piirang ühest küljest seadusereservatsioonita (PS § 15 lg 1 ls 1) ja teisest küljest lihtsa seadusereservatsiooniga (PS § 24 lg 5) põhiõigust. Kuna edasikaebeõigus on PS § 15 lg 1 ls 1 koos PS § 24 lõikega 5 kompleksne õigus¹², siis soovin nii nagu varem ka seekord rõhutada, et ka lihtsa seadusereservatsiooniga põhiõiguse kasutamise reguleerimisel ja piiramisel tuleb arvestada, et tegemist on kohtu menetlusega, mida peetakse üheks olulisemaks põhiõiguseks ning üldiselt õigusriigi keskseks põhimõtteks, ilma milleta ei saa õigusriik, demokraatia ja omariiklus eksisteerida. Seetõttu tuleb ka KrMS 385 p 5 sisalduva piirangu põhiseaduspärasuse kontrollimisel lähtuda PS § 15 lg 1 ls 1 riive eesmärgile seatud kõrgematest nõuetest, milleks on mõne muu põhiõiguse või muu põhiseaduslikku järku õigusväärtuse tagamine.

¹⁰ RKÜKo 16.05.2008, 3-1-1-88-07, p 43.

¹¹ RKÜKo 12.04.2011, nr 3-2-1-62-10, p 38.

¹² E.-J. Truuväli jt. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn 2008, lk 264.

25. Üheks allikaks mõistmaks seadusandja tahet õigusnormiga kehtestatava riive legitiimse eesmärgi osas on kahtlemata seaduse eelnõu seletuskiri. Paraku ei sisalda kriminaalmenetluse seadustiku eelnõu seletuskiri KrMS § 385 p 26 lisamise kohta täpsemaid selgitusi. Samas on seletuskirjas (vt punkt 269–273) KrMS § 385 (mis loetleb kohtumäärused, mida ei saa vaidlustada määruskaebe menetluses) täiendustega seoses märgitud: „[t]äienduste tegemise põhjuseks on asjaolu, et kohturessursi otstarbeka ja tasakaalustatud kasutamise seisukohalt ei ole võimalik tagada kõigis küsimustes määruskaebe esitamise võimalust – vastasel korral ei ole võimalik tagada kohtumenetluse läbiviimist mõistliku aja jooksul, kuna kohtud oleksid ülekoormatud.“¹³

26. Eeltoodust selgub, et menetluse üksikküsimuste lahendamiseks tehtud otsustuste, s.t kohtumääruste edasikaebamise õiguse piiramine on eeskätt tingitud kohtute töökoormuse vähendamise kaalutlusest. **KrMS § 385 punktis 26 sisalduva piirangu kehtestamise eesmärk** on seega **tagada kohtusüsteemi efektiivsus ning selle kaudu ühtlasi ka isikute õiguste parem kaitse**. Riigikohus on märkinud, et „[k]ohtusüsteemi efektiivsuse tagamine on PS XIII ptk-s väljenduv põhiseaduslik õigusväärtus, mis suudab tagada kohtupidamise mõistliku aja jooksul ning seeläbi ausa kohtupidamise ja isikute õiguste parema kaitse. Kohtute menetluslik tõhusus on oluline nii kohtusüsteemi funktsioneerimiseks tervikuna (kohtute üldise töökoormuse seisukohalt) kui ka igale kohtuasjale mõistliku aja jooksul lahendi tagamiseks (kohtuasja menetlemise pikkus, väljendatud õiguses oma kohtuasja menetlemisele mõistliku aja jooksul EIÕK art 6 lg-s 1).“¹⁴ Seega on süüdimõistetule mõistetud vangistuse täitmisele pööramise küsimuses tehtud määruse vaidlustamise piiramiseks olemas **legitiimne eesmärk**.

27. Põhiõigusi piirav abinõu peab olema proportsionaalne taotletava eesmärgi suhtes. Proportsionaalsuse põhimõtte tuleneb PS § 11 lausest 2, mille kohaselt õiguste ja vabaduste piirangud peavad olema demokraatlikus ühiskonnas vajalikud.¹⁵

(a) *Sobivus*

28. Sobiv on abinõu, mis soodustab eesmärgi saavutamist. Antud kontekstis tuleb abinõu sobivuse kaalumisel hinnata, kas KrMS § 385 punktis 26 sätestatud piirang, osas, milles see välistab määruskaebuse esitamise KrMS § 427 lg 2 alusel süüdimõistetule mõistetud vangistuse täitmisele pööramise küsimuses tehtud määruse peale, aitab kaasa riive eesmärgi saavutamisele.

29. Süüdimõistetule mõistetud vangistuse täitmisele pööramise küsimuses tehtud määruse vaidlustamisest on kahtlemata huvitatud isik, kelle suhtes selline määrus on tehtud. Vaieldamatult oleks isiku sooviks, et kõrgemalseisev kohus tema määruskaebuse rahuldaks, kindlustades sellega isiku PS §-s 20 sätestatud vabadusõigust ja sellega kaasnevaid teisi põhiõigusi. Seetõttu on mõistetav, et kui kohus teeb süüdimõistetule mõistetud vangistuse täitmisele pööramise küsimuses määruse, soovib isik selle suure tõenäosusega edasi kaevata. Niisiis tooks süüdimõistetule mõistetud vangistuse täitmisele pööramise küsimuses tehtud määruse vaidlustamise võimalus tõenäoliselt kaasa olukorra, kus valdav enamus selliseid määrusi kaevataks edasi ringkonnakohtusse.

¹³ Kriminaalmenetluse seadustiku eelnõu 599 SE (Riigikogu XI koosseis) seletuskiri. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.riigikogu.ee>.

¹⁴ RKPJKo 09.04.2008 nr 3-4-1-20-07, p 19.

¹⁵ Kokkuvõtvalt on Riigikohus käsitlenud proportsionaalsuse põhimõtet järgnevalt: „[p]roportsionaalsuse põhimõtte tuleneb põhiseaduse § 11 teisest lausest, mille kohaselt õiguste ja vabaduste piirangud peavad olema demokraatlikus ühiskonnas vajalikud. Proportsionaalsuse põhimõttele vastavust kontrollib kohus järjestikku kolmel astmel - kõigepealt abinõu sobivust, siis vajalikkust ja vajadusel ka proportsionaalsust kitsamas tähenduses ehk mõõdukust.“ RKÜKo 03.01.2008, nr 3-3-1-101-06, p 27.

30. Süüdimõistetule mõistetud vangistuse täitmisele pööramise küsimuses tehtud määruse vaidlustamine nõuab kohtusüsteemilt täiendavaid (raha-, aja-, inim-) ressursse. Seetõttu on selge, et määruskaebemenetlus toob kaasa täiendavat tööd edasikaebeinstantsi kohtunikele, takistab kohtunikel keskendumist teiste kohtuasjade (nt apellatsioonkaebuste, teiste määruskaebuste jne) lahendamisele ning võib seeläbi põhjustada üldiselt kohtuasjade venimist ja kohtu töö kvaliteedi langust. Kohtusüsteemi toimimise efektiivsus väheneb.

31. Eeltoodust tuleneb, et KrMS § 385 p 26 sätestatud piirangu tõttu määruskaebuse esitamise võimatust tuleb pidada **sobivaks abinõuks selleks, et vähendada kohtute töökoormust üldiselt ja tõsta seeläbi kohtusüsteemi toimimise efektiivsust, tagamaks isikute õiguste parema kaitse.**

(b) Vajalikkus

32. Abinõu on vajalik, kui eesmärki ei ole võimalik saavutada mõne teise, kuid isikut vähem koormava abinõuga, mis on vähemalt sama efektiivne kui esimene. Arvestada tuleb ka seda, kuivõrd koormavad erinevad abinõud kolmandaid isikuid, samuti erinevusi riigi kulutustes. Teisisõnu on põhiõiguse piiramine vajalik ja põhiseadusega kooskõlas vaid juhul, kui tegemist on nn leebeima vahendiga eesmärgi saavutamiseks.

33. Eeltoodud nõuetele vastavuse kontrollimisel tuleb niisiis kindlaks teha, kas kohtusüsteemi efektiivse toimimise tagamiseks (kohtute töökoormuse vähendamiseks ja kohtumenetluse kestuse mõistlikkuse piires hoidmiseks) oleks ka teisi, isikut vähem koormavaid, kuid riigi jaoks mitte kulukamaid vahendeid. Üks võimalus oleks kohtunike arvu suurendamine, mis vähendaks üksikute kohtunike töökoormust ning tõstaks kokkuvõttes kohtute töökiirust. See nõuaks aga riigilt täiendavaid ressursse, mis tuleksid riigieelarvest mõne teise valdkonna arvelt. Riigieelarve vahendite jagamisel on otsustusõigus seadusandjal, kes peab loomulikult langetama otsuseid kaalutletult ning silmas pidades põhiseadusega riigile pandud kohustusi. Kuna eelarvehahendite ümberjaotamine võiks viia rahanappusel isikute õiguste piiramiseni mõnes teises valdkonnas ning teisalt suurendaks riigi kulutusi kohtusüsteemile, leian, et siinkohal tuleb usaldada seadusandja otsustust ning nimetatud alternatiiv kõrvale jätta. Eeltoodust tulenevalt tuleb asuda seisukohale, et seadusandja valitud vahend **on vajalik eesmärgi saavutamiseks.**

(c) Mõõdukus

34. Abinõu mõõdukuse (ehk proportsionaalsuse kitsamas tähenduses) üle otsustamiseks tuleb kaaluda ühelt poolt põhiõigustesse sekkumise ulatust ja intensiivsust, teiselt poolt aga eesmärgi tähtsust. Mida intensiivsem on põhiõiguste riive, seda kaalukamad peavad olema seda õigustavad põhjused.

35. PS § 15 lg 1 lausest 1 tulenev üldine põhiõigus tõhusale õiguskaitsele on äärmiselt oluline isiku põhiõigus. Ühest küljest eeldab üldine põhiõigus tõhusale õiguskaitsele kohtusüsteemi efektiivset toimimist, mis on oluline põhiseaduslik väärtus ning demokraatliku õigusriigi lahutamatu koostisosa. Läbi efektiivse kohtupidamise tagatav õigus erapooletule, sõltumatule, ausale kohtumõistmisele mõistliku aja jooksul on õiglase õigusemõistmise lahutamatu eeltingimus. Mõistliku aja jooksul toimuv kohtupidamine ja kohtuotsuste kvaliteet suurendavad kohtusüsteemi autoriteetsust ja aitavad kaasa inimeste õiguste ja vabaduste kaitstusele. Seega on piirangu eesmärk kaalukas.

36. Teisalt on PS § 24 lõikes 5 sätestatud edasikaebeõigus samuti üks üldise põhiõiguse tõhusale õiguskaitsele alampõhimõtetest. Ka kohtunikud on inimesed, kes võivad eksida, mistõttu

astmestatud kohtusüsteemi abil saavutatakse läbi edasikaebeõiguse tagamise kohtusüsteemisene kontroll ning võimalike eksimuste parandamine. Vähetähtsaks ei saa pidada ka kõrgema kohtuinstantsi poolt alama astme kohtute praktika ühtlustamist, mis aitab kaasa kohtuotsuste kvaliteedi tõstmisele, tagab isikute võrdset kohtlemist seaduse rakendamisel ning seeläbi kindlustab isikute õiguste parema kaitse.

37. Riigikohus on oma lahendites toonitanud, et edasikaebeõigus peab kindlasti olema tagatud kohtumääruste puhul, mis kujutavad endast sellist lõplikku lahendit, mida hiljem üldise kohtukaebe korras mingil põhjusel vaidlustada ei saa¹⁶; millega piiratakse mingit väga olulist põhiõigust¹⁷; või kui kaebuses tõstatatud küsimus on vaja lahendada kiiresti (nt põhiõiguse või -vabaduse rikkumisega tekitatud kahju võib lõpliku lahendi tegemise ajaks oluliselt suurenedada või selle heastamine muutuda võimatuks) ja seda on võimalik teha lahus kohtuasjast kui tervikust.¹⁸

38. Kuigi süüdimõistetule kohtuotsusega mõistetud vangistusest tingimisi vabastamise näol on tegemist isikule tema karistuse kandmiseks soodsama olukorra loomisega (võrreldes karistuse kandmisega vanglas) ning isik peab arvestama talle kohtuotsusega pandud kohustuste täitmata jätmisel tema suhtes vangistuse täitmisele pööramise võimalusega, ei pruugi isikule kohtuotsusega pandud kontrollnõuete täitmata jätmise automaatselt tähendada isiku suhtes vangistuse täitmisele pööramist. Nimelt annab KarS § 74 lg 4 kohtunikule võimaluse valida, kas pöörata karistus kriminaalhooldusametniku ettekande alusel täitmisele, määrata täiendavaid kohtusi või pikendada katseaega kuni ühe aasta võrra. Seega on vangistuse täitmisele pööramine kõige tõsisem reageering isiku kontrollnõuete täitmata jätmisele, mistõttu kujutab KrMS § 427 lg 2 alusel tehtud määruse tulemus endast isiku põhiõiguste tugevat riivet.

39. Olen seisukohal, et süüdimõistetule mõistetud vangistuse täitmisele pööramise küsimuses tehtud määrus ei ole n-õ tavaline menetluslik määrus. See ei ole tavaline selles mõttes, et KrMS § 385 punktis 26 sätestatud määruskaebuse esitamise võimatus tähendab, et KrMS § 427 lg 2 alusel tehtud vangistuse täitmisele pööramise määrus on lõplik ning seda ei saa hiljem eraldi muus menetluses arutada (nagu menetluslikke määruseid nt apellatsioonivõi kassatsioonivõis).

40. Riigikohus on oma varasemas praktikas pidanud vajalikuks selliste määruste õigsuse kontrollimise võimalust ning on märkinud: „[k]ohtumenetluse ökonoomsus ja asja kiire lahendamise tagamine, mis on eelduslikult kaebevõimaluse välistamise põhjusteks, ei kaalu üles kahju, mida õiguskorrale võib tekitada [---] asja ebaõige lahend.“¹⁹ Süüdimõistetule mõistetud vangistuse täitmisele pööramise küsimuses tehtud ebaõige määrus ning selle vaidlustamise võimatus rikub vaieldamatult isiku PS §-s 20 sätestatud vabadusõigust ja sellega kaasnevat teisi põhiõigusi (nt PS § 19 lõikes 1 sätestatud õigust vabale eneseteostusele, PS § 26 lauses 1 sisalduvat õigust perekonna- ja eraelu puutumatusse) ning seeläbi kahjustab üldist õiguskorda.

41. Olen seisukohal, et **kohtusüsteemi efektiivsuse tagamise eesmärk ei õigusta KrMS § 385 punktis 26 sätestatud piirangut** osas, milles see välistab määruskaebuse esitamise KrMS § 427 lg 2 alusel süüdimõistetule mõistetud vangistuse täitmisele pööramise küsimuses tehtud määruse peale, mistõttu **ei saa KrMS § 385 punktis 26 sätestatud piirangut pidada mõõdukaks abinõuks**.

¹⁶ Vt nt RKKKm 09.01.2002, nr 3-1-1-121-01, p 6.5; RKKKm 17.06.2004, nr 3-1-1-57-04, p 10; RKKKm 15.12.2006, nr 3-1-1-110-06, p 13.2.

¹⁷ RKKKm 09.01.2002, nr 3-1-1-121-01, p 6.5; RKKKm 17.06.2004, nr 3-1-1-57-04, p 10.

¹⁸ RKÜKm 22.12.2000, nr 3-3-1-38-00, p 20; RKKKm 30.04.2004, nr 3-1-1-25-04, p 7.

¹⁹ RKPJKo 25.03.2004, nr 3-4-1-1-04, p 21.

42. Eeltoodud argumentidele tuginedes, leian, et KrMS § 385 p 26 on osas, milles see välistab määruskaebuse esitamise KrMS § 427 lg 2 alusel süüdimõistetule mõistetud vangistuse täitmisele pööramise küsimuses tehtud määruse peale, vastuolus PS § 15 lg 1 ls 1 ja PS § 24 lõikega 5 nende koosmõjus.

43. Lisaks märgin, et nõustun Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 29.03.2012 määruse põhjenduste punktis 15 väljendatud kahtlusega, et KrMS § 385 punktis 6 sisalduv piirang võib rikkuda ka õigusloome võrdsuse põhimõtet, sest määruskaebemenetluses saab täitmiskohtuniku määrust endiselt vaidlustada mitmel n-ö kergemal juhul (nt tingimisi enne tähtaega vangistusest vabastamise küsimuse otsustamisel).

Lugupidamisega

/allkirjastatud digitaalselt/

Indrek Teder